

ПРОЦЕСЪТ НА РЕИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ – СТРАТЕГИЧЕСКО ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ПРЕД НАЦИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА

Йосиф Илиев¹
Николай Шерев²
Димитър Благоев³

Увод

В последния четвърт век в страната се формира и задълбочи трайна тенденция към деиндустриализация на националната икономика. През 2014 г., макар плахо и с мотивация от ЕС, у нас се изведе стратегическата проблематика за реиндустриализация на националната икономика. Коректно е и заслужава да се отбележи, че представители на научната общност в редица изследователски проекти и публикации от последните години аргументират необходимостта от стратегическа визия за успешно развитие на българската индустрия. Идеи и солидни виждания в тази посока са налице от работодателски организации и синдикати, които текущо са представяни в публичното пространство.

Безспорно е, че реиндустриализацията е изключително сложно предизвикателство със стратегически характер. Предизвикателство, което да промени последователно във времето настоящото статукво в индустрията, посоката на нейното развитие, генерирането на нарастваща микроикономическа конкурентоспособност.

Доколко успешен може да бъде процесът на реиндустриализация в България, е трудно да се прогнозира. Много и сложни са влияещите фактори, в т.ч. както вътрешни, така и външни, а част от тях са неуправляеми. Несъмнено е, че етапът на подготовка на реиндустриализацията в голяма степен ще обуславя резултатите от нея. В този контекст особено важно е гарантирането в симбиоза на идеи, виждания и експертизи на бизнеса, на държавното управление, на синдикатите, на специализираната научна общност. Научната общност може да има значима подкрепа за процеса на реиндустриализация. Експертното познание, целевите експертизи и научната аргументация на предстояща дългосрочна

¹ Йосиф Илиев е професор, доктор на икономическите науки, Ръководител на катедра „Индустриален бизнес“ на УНСС, Заслужил професор на УНСС, e-mail: iosifiliev@abv.bg

² Николай Шерев е доцент, доктор по икономика, зам-ръководител на катедра „Индустриален бизнес“ на УНСС, e-mail: ind.business@unwe.bg

³ Димитър Благоев е доцент, доктор по икономика, зам-декан на Бизнес факултета на УНСС e-mail: blagoev@unwe.bg

Програма за реиндустриализация могат да бъдат принос към успех на процеса на реиндустриализация.

Предмет на студията са ключови въпроси на реиндустриализацията на националната икономика, свързани с разработването на Програма и произтичащ от нея процес на осъществяване.

Целите, поставени в настоящата студия, са:

- Да се аргументира реиндустриализацията като дългосрочен процес на модернизиране на българската индустрия.
- Да се представи концептуална рамка на Програма за реиндустриализация на националната икономика, като се аргументират основни нейни опорни точки (респ. базови въпроси).
- Да се обоснове преходът от концептуалната рамка към методика, последващ диагностичен анализ и определяне на приоритети на Програмата за реиндустриализация.
- Да се аргументират политики и инструменти на държавното управление в процеса на реиндустриализация, вкл. аргументиране на политики и механизми, насочени към усъвършенстване на управлението и функционирането на стопанските субекти от индустрията и повишаване на микро-икономическата конкурентоспособност.

1. Фактори и причини за недостатъчния принос на индустриалните предприятия към икономическия растеж

В годините на криза и особено в средносрочна перспектива страната ни няма реални възможности за активизиране на вътрешното потребление на индустриални продукти. Повишаването на доходите като един от източниците за подобно активизиране е нереалистично и по-скоро е популистско твърдение. Налага се изводът (без той да е новаторски), че възможен и основен двигател на индустриален растеж са експортните предприятия – в т.ч. малки, средни, големи, и особено нарастването на експортния потенциал на българската индустрия.

Експортната ориентация на българските предприятия е изключително важна, а над 90 % общо от експорта принадлежи на индустрията. Синтезирано, по-важните проблемни полета в качеството им на ограничители на приноса на индустриалните предприятия към икономическия растеж в последните години са следните:

- Специализация на по-голямата част от индустриалните подотрасли и предприятия в ресурсопоглъщащи производства и продукти.
- Тясна и вкл. неизгодна от гледна точка на икономиката на страната структура на индустриалния износ. Индустрията изнася предимно метали, горива, храни, в по-малка степен фармацевтични продукти, частично изделия на машиностроенето и текстила, както и на възли, части и детайли по линия на коопериране на малки и средни предприятия с утвърдени световни и европейски производители.

- Недостатъчен икономически ефект (за производителите, но и за страната) от износа. Без да се генерализира, може да се твърди, че преобладаващите продажби на индустриални продукти на външни пазари са поради по-ниските цени в резултат от ниска добавена стойност в продуктите.
- Преимуществена ориентация на износа към европейските пазари, при непреодоляна все още тенденция към свиване на потреблението на индустриална продукция в страните от ЕС, където нашите „пробиви“ са предимно ценови. Пазарната ограниченост на индустриалния ни експорт е породена от обективни и субективни фактори, но безспорно е значим за решаване в средносрочен план проблем.
- Междуфирмена задлъжнялост, която е характерна включително за експортни предприятия и за която „принос“ има и държавата чрез забавени плащания към предприятията и сериозни слабости в нормативната уредба, третираща решаването на междуфирмените задължения.
- Значимо изоставане в качеството на човешките ресурси на фирмено равнище за всички категории персонал: ръководен състав; специалисти; работници (недостатъчна квалификация и недостатъчна мотивация).
- Усложнени и нарушени връзки и взаимодействие на предприятията (респ. техния мениджмънт) с държавните и общинските администрации.
- Тревожно изоставане на нашата индустрия спрямо средните показатели за индустрията в ЕС в редица области като:
 - иновации, които са едва една четвърт от средния показател за страните – членки на ЕС;
 - индустриален експорт – около половината от средния за ЕС;
 - дял на средно- и високотехнологичен експорт – под половината от средния показател за ЕС;
 - инвестиции в изследвания и иновации – около една четвърт от средния показател за ЕС;
 - публични разходи за изследвания и иновации – около една четвърт от средния показател за ЕС;
 - най-високи енергийни разходи и най-ниска енергийна ефективност сред страните на ЕС. Откритите проблеми са видими на „повърхността“ и са следствие от по-дълбоки фактори и причини. В синтезиран вид могат да бъдат изведени следните сред тях:
 - реструктуриране на индустрията в последните над две десетилетия, ограничено в определена степен до промяна на собствеността и само частично до същински структурни реформи;
 - насоченост на значителна част от инвестициите, в т.ч. и преките чуждестранни инвестиции, към непродуктивни сфери, т.е. извън сферата на производството;
 - само малка част от преките чуждестранни инвестиции успешно са изпълнили функцията си на източник на нови технологии, знание, корпоративна култура и т.н., които са в основата на конкурентоспособността на предприятията и техните продукти;

- малките и средните предприятия – с над 2/3 от заетите, са „изтласкани в периферията”, вследствие на което голяма част от тях изпаднаха в несъстоятелност, фалити или в битки за оцеляване;
- индустриалните предприятия като цяло станаха силно уязвими в кризисните условия и преди всичко в резултат от конкуренцията от страни и предприятия предимно извън Европа и с бърз икономически растеж;
- при конкурентните пазари (характерни с интензивност на съревноваващите се предприятия), конкурентоспособността на нашите предприятия, значително изоставаща от тази на чуждите предприятия, т.е. отговорът на въпроса „колко успешно нашите предприятия се справят с конкуренцията” с малки изключения не е положителен;
- наши предприятия, стоящи относително добре на пазари, които не се характеризират като конкурентни, не предприемат (вкл. по обективни причини) действия за повишаване конкурентоспособността на своите продукти.

Извеждането на индустриалния растеж на преден план има множество бариери, сред които основна е **преобладаващият ресурсопотребяващ характер на нашите производства.**

Осъществено преструктуриране на собствеността в индустрията, с малки изключения, не промени нейната размерна структура и продуктовата ѝ структура. Икономическите реалности в последните двадесет години обаче са коренно променени. Ресурсите, в цялото им разнообразие и особено материалните и енергийните, непрекъснато и трайно поскъпват и намаляват. Водещите индустриални страни преориентираха своите производства, както и предприемат успешни действия, съобразени с горната тенденция (нови материално- и енергоспестяващи технологии; иновативни решения в тази област; отказ от подобни производства или пребазирането им в други страни и т.н.). По много причини, в т.ч. и обективни, преходът в нашата индустрия от ресурсопотребяващи към ресурсоспестяващи производства е много бавен и не особено успешен. Този преход е силно затруднен в условия на дълбоката и продължителна икономическа криза в световен мащаб, с най-силни негативни последици за новоприсъединените европейски икономики.

Да се пледира в подобна ситуация за възможни, успешни и **особено в кратки срокове реформи** в посока значително преструктуриране на българската индустрия, е израз на необоснован оптимизъм. Същевременно кризите винаги са „тест” пред собственици и мениджмънт на предприятията, както и пред държавното управление, за изява на способности, създаване и оползотворяване на потенциал за развитие. Индустриалният растеж и неговият принос към икономическия растеж на страната не могат да се „случат утре”, но – наред с краткосрочни стабилизационни мерки в икономиката, тъкмо сега са наложителни дългосрочни виждания за развитие на българската индустрия.

Ресурсопотребяващият характер на преобладаващата част от индустриалните ни предприятия обуславя в голяма степен „философията” на тяхното управление. Главен момент в нея е използването на подходи, механизми и ин-

струменти за пестеливо, икономично оползотворяване на ресурсите в цялото им разнообразие. В принципен план подобна ориентация на предприятията и техният мениджмънт е правилна, но на практика са налице множество нерешени проблеми в това отношение:

- Сравнително слабо в нашите индустриални предприятия е приложението на съвременни управленски концепции и инструментариум, насочени към оптимизиране на разходите и снижаване на загубите в производството. При съществуващото технико-технологично равнище на производство в предприятията посоченият нерешен проблем допринася за високата материално- и енергопоглъщаемост на производството и произвежданите продукти.
- Картината по отношение на трудовите разходи е по-различна. От една страна, те не заемат висок относителен дял в общите разходи по производство на продукцията поради ниското равнище на заплащане на труда, както и поради силно ограниченото финансиране на други необходими разходи в общотрудовите разходи на предприятията. От друга страна, фактическите трудови разходи не са оптимизирани, а при управление на възнагражденията у нас недостатъчно успешно се използват бонусни схеми, директно обвързани с реални резултати в трудовата дейност и насочени към непрекъснати подобрения.
- Задълбочиха се някои негативни последици като: осъществяване на процеси и дейности от ниско заплатен, недостатъчно мотивиран (дори демотивиран) и недостатъчно квалифициран персонал (без това да се генерализира); застои в инициативите за подобрения поради недостиг на компетентности и на трудова мотивация; нарастваща отчужденост на хората от фирмите; вместо нови работни места и принос на предприятията като организации, имащи социални отговорности, обратен техен „принос“ към намаляване на заетостта и обедняване на населението.
- Голяма част от индустриалните предприятия, включително и такива с експортна ориентация, са в „омагьосан кръг“ в годините на кризата. Сериозният спад на инвестициите обуслови в тях редица негативни последици: обезценяване на активи; значително декапитализиране на предприятията; реален спад в стойността на разполагаемите обезпечения; произтичащо ограничено кредитиране. Има основание да се направи важен извод, а именно, че инвестиционният и кредитният потенциал на значителна част от предприятията и особено на малките и средните индустриални предприятия е слаб или недостатъчен и че това е сред най-сериозните бариери пред тяхната конкурентоспособност.
- Един от феномените на съвременното индустриално развитие е, че то води или може да води до освобождаване на не малка част от заетите в предприятията, като най-потърпевши са ниско квалифицираните служители. Достига се до обективно противоречие в интересите на собственици и мениджмънт, от една страна, и интересите на държавата (особено с претенции да е социална държава), от друга.

- Сред най-важните фирмени предизвикателства специално внимание заслужава **непостигнатото конкурентно предимство на човешките ресурси** на индустриалните предприятия. Това предизвикателство се откроява в студията поради много причини. Без да се навлиза в подробности, могат да бъдат посочени поне две значими причини:
 - **първата** е свързана със силното влияние на човешките ресурси върху brutната добавена стойност на фирмено равнище и в добавената стойност на произвежданите продукти;
 - **втората** се съдържа в обстоятелството, че поне в следващите няколко години не може да се очаква засилена инвестиционна активност към и в индустрията и това следва да се компенсира предимно чрез нарастване на потенциала на човешкия фактор.

Предизвикателството за достигане до конкурентно предимство на човешките ресурси на индустриалните ни фирми има комплексен характер. Тук са открити предимно ключови предпоставки, постепенното осигуряване на които да благоприятства достигане до конкурентно предимство на човешките ресурси на предприятията:

- изграждане или усъвършенстване на системи за управление на човешките ресурси в предприятията, функционирането на които реално да увеличава трудовия им потенциал и оттук – производителността на труда;
- обогатяване на политиката по управление на човешките ресурси на предприятията с адекватна мотивационна политика и действени механизми за нарастване на трудовата мотивация;
- простор пред екипността и екипите в предприятията на основата на критичен преглед (анализ) и действия по привеждането им в съответствие с научни принципи и изисквания;
- утвърждаване и развитие на потенциал за лидерство на човешкия фактор и лидери по всички йерархични равнища на предприятията.

Синтезираните по-горе предпоставки неслучайно се определят като актуални приоритети в науката за управление на човешките ресурси. Те могат и следва да станат приоритетни задачи в областта на фирменото управление на човешките ресурси, като се пристъпи към тяхното успешно изпълнение. В настоящите условия те са една от малкото значими възможности чрез постепенно придобиване на конкурентно предимство на човешкия фактор да се генерира индустриален растеж.

Специално внимание заслужава **лидерството в неговите човешки измерения** (респ. лидерството на човешкия фактор) като възможен източник за конкурентно предимство на предприятията. Без тук да се навлиза в богатата му научна разработеност, могат да се открият няколко момента в това отношение:

- **Първо**, тезата, върху която „стъпваме”, е, че лидерството означава потенциал и способност на мениджмънта да открива, изгражда, мотивира и развива лидери на (за) всички йерархични равнища на предприятието.
- **Второ**, горната теза може да се възприеме като основополагаща за фирмената политика към лидерството и механизмите за нейното провеждане.

- **Трето**, лидерската политика и механизми не могат да получат простор и утвърждаване в предприятия, в които няма успешно функциониращи системи за управление на човешките ресурси и правилно изградени екипи.
- **Четвърто**, на предприятията може реално да бъде осигурена консултантска подкрепа в т.ч.:
 - при разработване на лидерската политика и произтичащи от нея механизми за провеждане;
 - при разработване на модели (еталони) за лидерски качества и линии на ръководно поведение;
 - при установяване на реално притежавани лидерски качества и потенциал в ръководители и служители за обогатяване (разширяване обхвата) на лидерските качества и т.н.

За иновационното лидерство в Програмата за реиндустриализация

Иновациите и лидерството са две широкообхватни понятия, независими едно от друго и различни по характеристики и принципи. Все пак в пресечната си точка те образуват изключително силен инструмент на мениджмънта на предприятията и по-общо на държавното управление, очертавайки две криви: на иновативността и лидерството. Причината, поради която иновационното лидерство е все по-актуална тема, е несигурността и все по-бързо променящата се конюнктура, в която бизнесът чертае своите планове. Ето защо именно в иновативността и лидерството на микро (на фирмено) равнище могат да бъдат търсени новите крайъгълни камъни за реиндустриализация на националната икономика. От друга страна, съчетаването им под формата на иновационно лидерство, представлява изключително интересна тема за наблюдение, анализ и изучаване на равнище предприятие, индустриален сектор и национална икономика.

Иновационното лидерство може да бъде разглеждано по две основни направления:

1. Иновационен подход на лидерство;
2. Лидерство, което да подпомага иновациите.

Иновационният подход на лидерство предполага използването на нови, иновативни и нетрадиционни управленски стилове, иновативно мислене при взимането на решения, управлението на задачи и хора, справянето с проблеми. Този подход е свързан с иновативни организационни структури, гъвкави методологии за взимане на решения в динамична среда и модели за изработване на своевременни решения, с които да бъдат подобрени текущо познатите управленски и лидерски умения и подходи.

Лидерството, което подпомага иновациите, от своя страна, е умението за провокиране и търсене на иновации от страна на всяко едно предприятие. Такова лидерство осигурява необходимия климат за правилното насочване на човешкия потенциал в създаването и приложението на иновации. Важен критерий

рий за осъществяване на лидерство, насочено към иновациите, е създаването на култура на иновациите, а не търсенето на конкретни иноватори или иновативни идеи. Този тип лидерство се разглежда като процес от последователни политики и дейности, които да стимулират генерирането и реализирането на идеи.

И в двата подхода, представящи иновационното лидерство, се наблюдава прилагане на иновационни лидерски качества, които целят да изведат индустриалните предприятия от националната икономика пред конкуренцията, прилагайки нови методи и организация на работа. И по този критерий отново термините иновации и лидерство намират пресечна точка, а именно – в безспорната цел не да следват средата, пазара, тенденциите, а да създават такива и да бъдат сред челните позиции.

Съвременният бизнес климат се характеризира с изменчивост и високата динамика е единствената негова трайна тенденция. В тези случаи се налага използването на иновативно мислене за по-бързо адаптиране към бизнес условията. Иновативното мислене не се базира на опит или конкретни знания. То е инспирирано от творчески и индивидуален подход, от желано бъдещо състояние, което да бъде достигнато по нов, неотъпкан до момента път. Доколкото при бизнес мисленето рационалността е водещ инструмент, то при иновативното мислене, водеща е интуицията.

За реиндустриализацията на националната икономика разработването и прилагането на съответната дългосрочна Програма, придържаща се към иновативно мислене, наред с прилагането на иновационно лидерство, е от критична важност. В това направление могат да се изведат шест основни характеристики на Програмата, поне що се отнася до насочеността ѝ към постигане на реиндустриализация, основана на иновационното лидерство. Това са: внимание към детайла; персонализиране; обрисувание на ситуацията с повече инструменти; обогатяване на методите на работа; добра екипна работа; хипотетичен анализ и мислене.

Вниманието към детайла дава допълнителна възможност да бъдат открити незабелязани към момента ниши и да се реализират, в подкрепа на реиндустриализацията, иновативни бизнес идеи. За целите на това умение следва да бъдат развити вещина в наблюдението и безпристрастният анализ на случващото чрез разглеждане на детайлите и бдителност за сигнали и потенциални иновационни ниши.

Персонализирането като умение цели да развие като иновационно лидерство използването на собствените ресурси в цялото тяхно разнообразие по най-ефективния начин.

Партньорството и сътрудничеството са изключително важни при иновативното мислене, създаването на иновации и реиндустриализацията на националната икономика, базирана на иновациите. Рядко дадена иновация се реализира от един единствен иноватор. Добрите идеи най-често са плод на успешна комуникация, градивна критика и споделяне на опит помежду различни по вид и начин на работа субекти. Това се дължи на причината, че колаборацията между знание, умения и творческа работа на повече стопански субекти многократно

увеличава шансовете за постигане на по-добър резултат чрез успешно комбиниране на мнения от различни области и задоволяване в по-пълна степен на клиентските и пазарни нужди.

Иновативното мислене може да бъде използвано освен за генериране на нови идеи, но също и за преоформяне на съществуващи, но недостатъчно ефективни процеси в процеса на реиндустриализация. Иновативното мислене спомага за излизане от текущо построената рамка и анализ на целите, които трябва да бъдат постигнати. Допусканията, повечето хипотези и обрисуване на ситуацията могат да спомогнат да бъдат включени нови етапи и по-ефективни стъпки за достигането до желаната цел. Докато бъдат обследвани процесите и биват разрешавани текущи задачи и проблеми, различни иновационни ниши могат да бъдат идентифицирани и включени в Програмата за реиндустриализация.

За успешното изпълнение на Програмата бързото генериране и прилагане на по-успешни иновации и реализирането им в практиката е от решаващо значение. В това направление приложението на иновативното мислене при разработване на Програмата е една стъпка напред в посока на изграждане на иновативна и гъвкава национална икономика, поощряваща и търсеща иновации. В литературата са посочени три основни принципа, които изиграват решаваща и благоприятна роля в процеса по иновироване: ясна насока, екипност и ангажираност. При наличието на тези принципи, имплементирани в Програмата за реиндустриализация на националната икономика, иновациите не само ще имат подходяща среда за създаване, но ще получат и възможност за бързо и успешно формиране, изграждане и реализиране. Самите принципи носят на националната икономика по-висока продуктивност при генерирането на идеи и тяхното привеждане в продукт.

Организационните иновации се нуждаят от лидери, които да прилагат на базата на Програмата мерки и дейности за създаване на среда за иновационно насърчаване, премахване на организационни пречки, влияещи на иновационното единомислие, поощряване на креативността и лидерството, предоставяне на необходимите ресурси, реалистично натоварване, свобода на действие, използване на предизвикателствата като метод на мотивацията, екипна работа и др.. От съществено значение е не само прилагането на тези принципи, но и имплементирането им чрез преоформяне на индустрията на страната съобразно тях. Иновационното насърчаване има въздействие тогава, когато бъде повсеместно приложено по всички нива в Програмата за реиндустриализация. За постигане на горното е необходимо да няма организационни пречки пред иновативното представяне и генерирането на идеи. Организационните пречки и фиксираните политики са контрапункт на принципите за иновационно лидерство. Ето защо следва да бъдат премахнати процедурни бариери, грубите критики, деструктивната конкуренция, страхът от провал и желанието за поддържане на статуквото.

В заключение на темата за иновационното лидерство, могат да бъдат изведени най-важните характеристики за прилагане на такъв тип лидерство в Програмата за реиндустриализация на националната икономика. Това са уменията да бъде наложена политика по насърчаване на иновативността повсеместно на

всички нива на националната икономика: фирмено, продуктово, секторно, изграждането на гъвкава структура, екипност и издигане на целите на Програмата пред индивидуалните политически пристрастия.

Нашата академична общност може да бъде особено полезна в утвърждаване на лидерската материя в бизнес практиката и по-специално в индустриалните предприятия. Нещо повече – ние имаме мисия и сме призвани да положим основите на лидерски качества и лидерски потенциал на младото поколение обучавани от нас студенти. Опитът в Университета за национално и световно стопанство показва, че ориентацията към екипно обучение, осигурената атмосфера и среда за изява на инициативност, откритост в общуването с младите хора и взаимна толерантност, създават начални предпоставки за изява на бъдещи лидери за бизнес практиката. Завоюваните позиции на индустриални предприятия на външни пазари са израз на използване в единство на сравнителни и в определена степен на конкурентни предимства, но тези предимства не са „вечни“. Сериозен проблем е, че оползотворяването на възможности за по-висока производителност на труда ще влиза в противоречие със защитата на настоящите работни места в нашите предприятия, която е изключително важна от социална гледна точка. В икономически план обаче предприятия, а оттук и работни места с ниска производителност, водят до застой, като това закономерно обуславя негативни последици както за самите предприятия, така и за икономиката като цяло.

На фона на откритите проблеми индустриален растеж в страната действително е трудно постижим. Картината е изключително сложна и предвид „пренаситеността“ на пазарите, в т.ч. местен и външни, с индустриални продукти. При крайно неблагоприятното влияние на вътрешни и външни фактори извеждането на растежа в стратегии и политики на предприятията обаче няма алтернатива, за да може успешно да се отговори на предизвикателствата. Това се осъзнава, търси и използва от висшия мениджмънт на множество наши предприятия, включително и чрез техните антикризисни програми и инструменти. Факт е обаче, че отсъстват значими резултати в контекста на растежа. Наши актуални изследвания показват, че в експортните индустриални предприятия в определена степен се „тушират“ негативните кризисни влияния, но осъществяваните от тях редуцирани инвестиционни програми – в съответствие със състоянието им, не водят до видими резултати в повишаване на конкурентоспособността.

Обобщения

- Значимите проблемни полета пред индустриалните предприятия и нарастването на експортния им потенциал – при техния комплексен характер и сложност, не са преодолими единствено със силите и възможностите на предприятията, а те ще продължат да обуславят ограничен, скромнен икономически ефект както от износа, така и по отношение на икономическия растеж.

- Уязвимата структура на нашия индустриален износ е в дисхармония с високата степен на отвореност на външните пазари. Разширяването на пазарите е предизвикателство пред предприятията, но предполага и адекватна държавна политика за подкрепа.
- Нарастващ реален принос на индустрията и особено на експортните предприятия към икономическия растеж в страната не е възможен с досегашните спорадични, частични и/или епизодични мерки и действия на законодателната и изпълнителната власт.
- Иновационно ориентирано реструктуриране на индустрията не е възможно без стратегическа визия за нейното развитие с участие на държавата и нейните институции.
- Експортните предприятия в голямата си част са наясно и имат виждания за необходимите и конкретни форми (измерения) на собственото им реструктуриране, което да увеличи конкурентните им предимства. Ако обаче те не срещнат адекватни политики и механизми от страна на държавата, реструктурирането ще продължи да бъде добро намерение без реализация.
- Успешното развитие на индустрията изисква решаване както на структурни, така и на системни по характер проблеми, които надхвърлят възможностите на предприятията. Изводът, който се налага, е, че по отношение на индустрията е необходима дългосрочна стратегическа визия за развитие, обединяваща творчески виждания, усилия и професионализъм на всички заинтересовани участници и намерила конкретизация в Програма и процес на реиндустриализация на националната икономика.

2. Базови въпроси на реиндустриализация на националната икономика

При различните, а често и противоречиви виждания за това, какво представлява реиндустриализацията, водещата постановка в студията е следната: Реиндустриализацията е дългосрочен процес на модернизиране на българската индустрия, насочен към промяна на настоящото нейно статукво, генериране на нарастваща микроикономическа конкурентоспособност и индустриален растеж.

В съответствие с горното основни характеристики (или признаци) на модерната индустрия в качеството на принципни ориентири за процеса на реиндустриализация, са:

- Променено съотношение между традиционни наши индустриални производства с висока ресурсопоглъщаемост и ниска добавена стойност в продуктите, от една страна, и нови средно- и високотехнологични производства, за които страната има сравнителни предимства и потенциал за развитие, от друга.
- Развита научноизследователска и развойна дейност, пряко обслужваща индустриалния сектор и изпълняваща роля на базова предпоставка за иновации, повишаващи ефективността на производството.

- Нарастващ относителен дял на индустрията в БВП, а оттук – нарастващ неин принос към икономическия растеж при обогатени взаимни връзки и взаимодействие между трите основни сектора: „земеделие – индустрия – услуги”.
- Съвременни и съответстващи на научни изисквания и добри чуждестранни практики длъжности, от една страна, и компетентности на всички категории персонал в индустриалните фирми, вкл. на общностите, свързани директно с индустрията, от друга.
- Индустрия и нейни стопански субекти, функциониращи и развиващи се в съответствие с екологични изисквания и опазване на природната среда; успешно изпълняващи в единство бизнес функции и социално защитни функции и отговорности към обществото и страната.
- Индустрия, функционираща в благоприятна среда в страната (в т. число от политическа стабилност и сигурност до всички компоненти на бизнес средата); среда, която стимулира инвестиционна активност и нови технологични решения.

Посочените по-значими характеристики на модерната индустрия в съпоставителен план с настоящото състояние на българската индустрия са основание за няколко начални извода:

Първо, процесът на реиндустриализация и по-конкретно необходимата Програма, върху която той следва да се основава, по обективни причини не може да бъде едностранен проблем на фирмите (бизнеса), или на държавата (държавното управление).

Второ, осъзнатата необходимост от реиндустриализация на националната икономика вече предполага следващата стъпка, а именно – стратегическата визия за развитие на индустрията да намери успешна конкретизация в Програма за реиндустриализация.

Трето, многоаспектността и мащабността на процеса на реиндустриализация налагат разработването на Програмата и нейното следващо изпълнение да се основават на симбиоза на идеи, виждания и експертизи на: работодателски организации, представляващи индустриалния бизнес; изпълнителна и законодателна власт (институции) на страната; двата водещи синдиката в страната; представители на академичната и научна общност, близка до индустриалния сектор по сферата на своята дейност; представители на финансови и банкови институции в страната.

Четвърто, Програмата и процесът на реиндустриализация трябва да „черпят” опит и особено подкрепа от механизми и инструменти на ЕС, разработвани и използвани в контекста на развитие на индустриите на страните от европейската общност.

Несъмнено е, че успехът на Програма за реиндустриализация на националната икономика е зависим и от вписването на заложените в нея политики в контекста на обобщоевропейската индустриална политика. Това вписване, според нас „стартира” чрез целите и критериите на Програмата, а следва да намери конкретизация при хармонизиране на политиките на държавното управление с тези на

ЕС. Определено обаче може да се посочи, че българската Програма за реиндустриализация следва да има свои отличителни характеристики, както от гледна точка на състоянието на индустриалния сектор на страната, така и предвид необходимостта нейното провеждане да генерира индустриален растеж на икономиката.

Пето, без да се възприема формално, не бива да се подценяват дългосрочният характер на Програмата и процесът на реиндустриализация на националната икономика. Възприемането на **десетгодишен период** (респ. 2015-2025 г.) е разумна продължителност, предвид сложността на предизвикателствата. Това определено изисква готовност и отговорност на политическата класа в страната да постигне консенсус с дългосрочен характер относно реиндустриализацията, като „приглуши” мандатното си мислене, поведение и действия.

Значим базов въпрос е този за мястото и ролята на държавата (държавните институции на страната) при разработване на Програмата и провеждане на процеса на реиндустриализация.

Относно този въпрос са налице противоречиви, дори крайни тези и разбирания сред анализатори, експерти, политици. Те са в широкия диапазон **от** „конкурентоспособността и растежа на фирмите е тяхна стратегическа задача, а пазарните сили и конкуренцията ще обусловят реструктурирането на индустрията”, **до** „необходима е проактивна политика и инструменти на държавата в подкрепа развитието на индустрията”.

Привържениците на неолибералната школа и подход свеждат ролята и подкрепата от страна на държавата към бизнеса единствено до правилно провеждана макроикономическа политика и системно подобряване на бизнес средата. Несъмнено е, че става дума за две важни отговорности, присъщи на държавното управление при функционираща пазарна икономика. Същественият въпрос е дали това е достатъчна подкрепа в контекста на необходима мащабна и дългосрочна реиндустриализация в България? Нашата теза, включително основана на извлечени поуки и опит от други страни, е, че е нужен и възможен значително по-голям принос на държавата в подкрепа на бизнеса в процеса на реиндустриализация. Принципиният аргумент в тази посока е следният: Изключително сериозните проблеми в българската индустрия, от една страна, и предизвикателствата на реиндустриализацията, от друга, не са по силите, възможностите и потенциала единствено на фирмите и бизнеса като цяло. Без активна индустриална политика и произтичащи от нея инструменти на държавното управление, статуквото на индустрията трудно, дори е невъзможно да бъде променено в посока достигане характеристиките на модерната индустрия.

Реалният проблем у нас не е в ролята и отговорностите на държавното управление, които са му присъщи в пазарното стопанство. Той е преди всичко в компетентностите, поведението и действията на представителите на държавното управление и администрацията, които в годините на прехода не дават доказателства, че са (че могат да бъдат) успешен партньор на бизнеса. Отсъствието на досегашни доказателства за успешно партньорство между „държавна администрация – бизнес” носи рискове да бъде принесено и към процеса на реин-

дустриализация, където партньорството следва да бъде обогатено и с представители на научната и експертната общност. Без излишен оптимизъм за значима промяна в поведението на държавната администрация, решенията следва да се търсят предимно чрез разработване на регламентиращи политики, инструменти и контрол, които силно да ограничават намеси, извън правилата. В този план е и необходимостта от прозрачност и публичност на участието и подкрепата на държавното управление при изпълнение на Програмата за реиндустриализация на националната икономика. Важно е да се подчертае и особено да се осъзнае, че приносът на държавата е нужен за процеса на реиндустриализация; че този неин принос следва да намери конкретизация в Програмата чрез прозрачни политики и инструменти за подкрепа; че бизнесът може и е нормално да поеме своята отговорност в провеждане на процеса на реиндустриализация.

Следващ, и дори първостепенен базов въпрос е този за подхода, върху който може да се основе разработването на Програма за реиндустриализация на националната икономика. Програмата не е и не може да бъде „импровизация“ на виждания на заинтересовани страни и механичен сбор на вижданията. Изборът на подход, върху който да „стъпва“ нейното разработване, е решение, което в голяма степен ще влияе върху основните компоненти на Програмата, а именно: нейните цели; необходимата критериална база при определяне на приоритети на Програмата; необходимите политики и инструменти за залагане в Програмата за реиндустриализация.

В студията се предлага водещ да е **подходът за продуктова ориентация на Програмата за реиндустриализация на националната икономика**, а неговата аргументация е както следва:

- продуктовата ориентация е тясно свързана с конкурентоспособността на продуктите на международните пазари;
- продуктова ориентация означава, че Програмата е необходимо да залага на експертизи, разкриващи потенциал и възможности за нарастваща и/или висока добавена стойност в продукти, вкл. такава, резултат от нови технологични решения;
- тази ориентация изхожда от равнопоставеност на подсектори и производства, като съобразява изисквания и доказателства за микроикономическа конкурентоспособност, както и критериалната база в нейната цялост, при определяне на приоритети на Програмата за реиндустриализация.
- подходът за продуктова ориентация създава възможности за правилно „параметриране“ на участието и подкрепата на държавните институции в мащабния процес на реиндустриализация, а именно – единствено чрез адекватни политики и инструменти, а не чрез намеси, като възможен израз на корупционни практики;
- продуктовата ориентация на Програмата за реиндустриализация ще има положителни ефекти върху индустриалните предприятия, техните собственици и мениджмънт. Извеждането на преден план на микроикономическата конкурентоспособност като основание за вписване в приоритети и политики на Програмата ще активизира бизнеса и предприятията

при усъвършенстване на бизнес процесите и тяхното управление, както и за реализиране на нови иновативни решения.

Базов въпрос за решаване в предстоящия процес на реиндустриализация произтича от силната зависимост на реиндустриализацията от създаването на предпоставки и условия за нарастваща и трайна инвестиционна активност към и в индустрията.

Без да се подценяват ключовите предпоставки за инвестиционна активност, а именно: политическа стабилност; макроикономическа стабилност; системно подобряване на бизнес средата, Програмата за реиндустриализация следва да ги обогати и конкретизира. Няколкото важни съображения в това отношение са:

Първо, политиките и инструментите за залагане в Програмата по своя характер и съдържание следва да са насърчаващи, активизиращи интересите и активността както на стратегически чуждестранни инвеститори, така и на българския частен бизнес.

Второ, залаганите в Програмата цели, критерии и приоритети следва да се хармонизират с оползотворяване на финансовия ресурс в новия програмен период, в т.ч.: за иновации, енергийна ефективност и повишаване на конкурентоспособността; за научни изследвания и интелигентен растеж; за развитие на човешките ресурси, както и с финансирането на инвестиции и иновации от Българска банка за развитие на малки и средни предприятия.

Трето, повишаване на доверието между банки и индустриален бизнес. Колкото и да е трудно, то може да се търси в посока постигане на консенсус относно структурата на кредитиране от страна на банките и нейното по-голямо съответствие с приоритети и политики на Програмата за реиндустриализация.

Четвърто, от гледна точка на нарастване на инвестиционната активност към и в индустрията, изключително важно е Програмата за реиндустриализация с нейните приоритети и политики да бъде приета от българския парламент и да получи широка публичност в страната и чужбина. Това несъмнено е ангажимент на държавното управление и неговите институции, а неговото изпълнение ще осигури необходима степен на предвидимост на процеса.

Значителна част от индустриалните фирми (предимно средни и малки) имат нисък или недостатъчен инвестиционен и кредитен потенциал. В годините на кризата те попаднаха в „омагьосан кръг”: „обезценяване на активите на фирмите – значително декапитализиране на фирмите – реален спад в стойността на разполагаемите обезпечения – произтичащо ограничено кредитиране”. Формалният извод е, че те могат да се окажат „извън борда”, респ. не могат да се впишат в приоритетите на Програмата за реиндустриализация. Без да се изключват възможни фалити на фирми, е необходимо да се подчертае следното. Програмата и процесът на реиндустриализация наложително следва да имат и определена социална насоченост. Не става дума за държавни помощи към подобни фирми, а за постигане на единство между добре обмислени механизми и инструменти на държавата, от една страна, и собственици и мениджмънт на фирмите, от друга.

Реалностите показват, че достъпът до финансиране в следващите години (до 2020 г.) предимно ще е от общоевропейски източници и програми. В този смисъл Програмата за реиндустриализация на нашата икономика и по-специално заложените в нея политики трябва да съдържат доказателства за успешно вписване в контекста на интегрираната индустриална политика на ЕС. Посоченото, допълнено с нарастване на професионалния капацитет на държавната администрация, нейното поведение и действия при изпълнение на функции в обхвата на Програмата за реиндустриализация, ще предпоставят по-успешен достъп до финансиране и оттук реална подкрепа на този мащабен процес на модернизиране на индустрията.

3. За целите на дългосрочната Програма за реиндустриализация

В предварителен план е коректно да се посочи, че става дума за виждане на авторите на студията, за целите на Програмата за реиндустриализация. Несъмнено е, че в тази посока са важни и следва да бъдат отчетени вижданията на всички заинтересовани страни, участници в разработване на Програмата и осъществяване на процеса на реиндустриализация.

Нашето разбиране е, че Програмата, вкл. нейните цели, критерии и произтичащи приоритети и политики, следва да е общ съвместен „продукт“ на посочени в началото на студията участници. Още по-ясно казано – би било грешка, ако подобна Програма се инициира като правителствена (респ. на държавното управление) и се подценят позициите на водещите работодателски организации, синдикатите, представителите на научната общност.

Ориентири за дефиниране на целите на Програмата за реиндустриализация, според нас, „дават“ характеристиките на модерната индустрия. В по-нататъшното изложение е възприет разширителен подход и рамково представяне на възможни за залагане в Програмата цели. Безспорно е, че те се нуждаят от строго параметриране и обвързване в единна система, от реалистични времеви хоризонти (срокове за изпълнение) и, колкото да е трудно – от определена ресурсна осигуреност.

Според нас, основна цел на Програмата за реиндустриализация е нейното изпълнение да осигури устойчив процес на последователни структурни промени, насочени към технологично и продуктово модернизиране на българската индустрия, които да водят до повишаване на микроикономическата конкурентоспособност и увеличаващ принос на индустрията към брутният вътрешен продукт и икономическия растеж.

Декомпозицията на основната цел на Програмата е необходимо и може да обхване **подцели** като:

1. Да се осигури последователен преход към специализация в производства и продукти с технологична сложност и висока добавена стойност, т.е. постепенна промяна на съотношението между „ниско-, средно- и високо-технологично равнище на производството в индустрията“.

2. Да се осигури последователно нарастване на дялът на **инвестиционните стоки (продукти)** като цяло и по групи, в т.ч. в експорта и вътрешното потребление на основата на експертизи за сравнително наши предимства и потенциал за конкурентни предимства.
3. Да се оптимизира балансът между инвестиции в материално-веществен вид и инвестиции в научно-приложна и развойна дейност, вкл. технологичен трансфер и внос на технологични и иновативни решения.
4. Да се осигури трайна инвестиционна активност, в т.ч. на стратегически чуждестранни инвеститори и на българския частен бизнес към приоритетни производства на основата на подкрепа чрез политики и инструменти на Програмата за реиндустриализация.
5. Да се осигури преимуществено насочване на трансферите от ЕС по евро-програмите и други канали, в подкрепа на структурната модернизация на индустриалното производство, т.е. към приоритети на Програмата с най-голямо възможно въздействие върху икономиката на страната.
6. Да се осигури последователно създаване на нови работни места в приоритетни подсектори и производства и трайна тенденция към нарастване дела на човешкия капитал в и за индустрията с фокус върху развитието на човешки капитал в приоритетни подсектори и производства.
7. Да се достигне чрез Програмата за реиндустриализация средното равнище на основни съпоставителни показатели за индустриите в страните – членки на ЕС, като: иновации в индустрията; индустриален експорт; дял на високотехнологичния експорт; инвестиции в изследвания и иновации; публични разходи за изследвания и иновации; енергийни разходи и енергийна ефективност.
8. Да се осигури **мониторинг и оценка** за проследяване на напредъка в: изпълнение на Програмата за реиндустриализация; определяне на необходими интервенции; получаване на обратна връзка за подобрения в прилаганите политики и инструменти от страна на държавното управление.

Последователното изпълнение на Програмата за реиндустриализация следва да осигурява резултати, които, третиран като крайни цели, са:

- На равнище **„национална икономика“** – промяна в съотношението между трите основни сектора: „земеделие – индустрия – услуги“, респ. промяна на приноса на секторите към brutния вътрешен продукт и икономическия растеж, по посока нарастване на относителния дял на индустрията.
- На равнище **„индустрия“** – значима промяна в съотношението между индустриалните подсектори по създавана от тях добавена стойност, принос в brutния вътрешен продукт и особено в експорта.
- На равнище **„индустриални продукти“** – съществена промяна в продуктовата структура на българската индустрия – промяна, характеризираща се с увеличен дял на продуктите с висока конкурентоспособност на международните пазари и на местния пазар.

Важно съображение по повод на дефинираните цели е следното. В студията съзнателно се избягва количественият аспект на целите. Нашето разбиране е, че това е следваща стъпка при разработване на Програмата за реиндустриализация на националната икономика. Тя изисква експертизи на състоянието на индустрията; открояване на потенциал за конкурентоспособност; наложително съобразяване на експертни оценки и разчети на работодателските организации и синдикатите; експертизи и оценки на академични изследователски екипи.

4. От целите към критериалната база за определяне на приоритети на Програмата за реиндустриализация

Необходимостта от приоритети на Програмата за реиндустриализация е безспорна, а тяхното аргументиране и дефиниране е достатъчно сложна задача, вкл. и поради наличие на различни виждания, често противоречиви. В контекста на казаното има основание да се вземат предвид няколко предварителни съображения:

Първо, актуални примери за провеждане на селективна индустриална политика в подкрепа на реиндустриализация от различни страни на ЕС, показват разнообразие от възприети от отделните страни приоритети. Преобладаващи са вертикалните приоритети (към подсектори, производства, продукти), често пъти комбинирани с хоризонтални приоритети (образование, НИРД, инфраструктура).

Второ, буквалното пренасяне и ползване на добри практики от други страни относно приоритетите е силно дискуссионно, дори е неправилен подход. Различните изходни позиции на индустриите в отделните страни, традициите и предимствата, които те имат, несъмнено се отличават от настоящата „картина” в българската индустрия, нейните реални и потенциални предимства.

Трето, без да е израз на новаторство, може да се посочи, че правилният от научна гледна точка подход към аргументиране и извеждане на приоритети на Програмата за реиндустриализация обхваща следните стъпки:

- в съответствие с целите да се разработят критерии и методика, въз основа на която могат да се установят доказателствени факти за необходимите приоритети на Програмата за реиндустриализация;
- в съответствие с разработена критериална база и методика да се осъществи целеви диагностичен анализ на състоянието на българската индустрия;
- анализът да открие потенциала за конкурентоспособност в определени подсектори, производства и продукти като основа за дефиниране на приоритети на Програмата за реиндустриализация (в т.ч. комбинация на вертикални и хоризонтални приоритети);
- да се постигне консенсус между „бизнес – правителство – научна общност” относно приоритетите на Програмата, основан на отчитане на убедителни аргументи на трите страни.

Предлаганата в студията критериална база предполага да се има предвид следното съображение. Възприето е рамково дефиниране на широк кръг от критерии с разбиране, че те могат да бъдат прецизирани и конкретизирани, вкл. от гледна точка на възможности за информационното им осигуряване при въвеждане в методиката и последващо провеждане на анализа. Според нас, критериалната база може да има следния обхват:

1. Сравнителни предимства с траен характер в подсектори и производства на индустрията, успешно „надграждани” с конкурентни предимства – вид, тип и характер на предимствата.
2. Добавена стойност в продуктите – висока или наличие на потенциал за нарастване на добавената стойност.
3. Технологично равнище на производството и продуктите – наличие на възможности и потенциал за достигане до високо технологично равнище.
1. Привлекателност на подсектори и производства за инвестиции, обусловена от наличие на трайни сравнителни предимства и добри перспективи за растеж.
2. Трайна (а не със случаен или епизодичен характер) експортна ориентация на продуктите – наличие на възможности за нарастващ относителен дял на износа на инвестиционни стоки (продукти).
3. Подсектори и производства с по-слаба (по-малка) енергийна и материална зависимост, устойчиво функциониране и качествени човешки ресурси.
4. Производства и продукти (по-конкретно детайли, части, възли), функциониращи при трайно коопериране с утвърдени и авторитетни световни и европейски производители – вкл. наличие на възможности и потенциал за разширяване на обхвата им.
5. Продукти с трайна ресурсна осигуреност и постоянно (широко) местно и външно потребление, вкл. новосъздавани продукти.
6. Новосъздадени и създавани производства и продукти в малки и средни високотехнологични фирми в „ниши” със сравнителни и конкурентни предимства и по-специално притежаващи човешки ресурси – носители на човешки капитал.
7. Производства, които в близка и по-далечна перспектива ще имат положително отражение (влияние) върху осигуряване на нови работни места.

Дефинираните критерии за залагане в Програмата за реиндустриализация дават основание за две важни обобщения:

- Централен проблем за решаване чрез Програмата, в т.ч. чрез политики, механизми и инструменти на държавното управление, е системното повишаване на микроикономическата конкурентоспособност в нейните три измерения (респ. равнища) – държава, индустриален сектор, индустриални предприятия.
- Ключът за нарастваща микроикономическа конкурентоспособност е в разгръщането на потенциала за утвърждаване и развитие на конкурентни предимства, сред които водеща роля имат:

- конкурентното предимство на човешките ресурси;
- конкурентното предимство на иновациите и иновативните решения в различни техни измерения.

Доколкото в българската индустрия посочените две конкурентни предимства са по-скоро изключение, то Програмата следва да е ориентирана предимно към продуктови специализации, които имат потенциал за осигуряването им. В този смисъл политиките, механизмите и инструментите на държавното управление следва да са адекватна подкрепа за развитие на горния потенциал.

Предложената критериална база дава основание да се изведат няколко произтичащи от нея моменти:

Първо, въвеждането на критериите в методика за диагностичен анализ на състоянието на българската индустрия ще позволи достатъчно убедително да се установят приоритетни подсектори, производства и продукти.

Второ, консенсусът около приоритетите между бизнес, държавно управление и научна общност ще създаде солидна основа за т. нар. „вертикални политики” на държавното управление. Те, макар и отговорност на държавата, следва наложително да съобразят предложения на бизнеса и научната общност.

Трето, успешността на процеса на реиндустриализация обаче е силно зависима и от „хоризонталните политики” на държавното управление. Те следва да бъдат както обогатени, така и конкретизирани в определена степен в съответствие с проблемни полета в настоящото състояние на индустрията. Това се отнася както за образователната политика, така и за редица други политики (енергийна, инфраструктурна, регионална и т.н.).

Няколко съображения са наложителни относно индустриалната политика и по-специално защо в студията е открит като централен проблем разработването и провеждането на дългосрочна Програма за реиндустриализация на националната икономика, а не самата политика.

Налице са основания да се посочи, че свързването на мащабния процес на реиндустриализация единствено или предимно с индустриалната политика на страната, поражда дискусии и въпроси в редица направления, като:

- има ли и провежда ли българската държава индустриална политика, дори активна индустриална политика?
- има ли държавното управление и особено държавната администрация яснота за обхвата, компонентите и съдържанието на индустриалната политика и нейните механизми?
- вписани ли са в индустриалната политика редица други правителствени политики (иновационна; защита на конкуренцията; търговска; развитие на човешкия капитал; регионална и т.н.), или по-скоро политиките си взаимодействат, но често в нашата практика са в конфликт?

Въпросите и дискусиите по тях могат да бъдат продължени, но прагматичният извод е следният: Без да се подценява или надценява която и да е от правителствените политики, е безспорно, че всяка от тях има място и роля за успешно осъществяване на процеса на реиндустриализация. В този смисъл, когато приоритетите на Програмата получат обща подкрепа, съществен проблем за

решаване е конкретизацията на политики, механизми и инструменти, адресирани към приоритетите и насочени към постигане на целите на Програмата за реиндустриализация. С други думи, всяка от правителствените политики, но не буквално „прикачена”, а адекватно обогатена или конкретизирана, ще „работи” в подкрепа на процеса на реиндустриализация. Задачата изглежда сложна, но не е невъзможна за решаване. Особено когато в нейното решаване активно участват бизнесът и научната общност.

Обобщение

Проблематиката на реиндустриализация на националната икономика не само е особено актуална за следващите десет години, но е многоаспектна и сложна. Съдържащите се дотук в студията виждания далеч не я изчерпват. Те реално отразяват гледната точка на авторите за възможната и необходима **концептуална рамка** на Програма и процес на реиндустриализация в България.

Годишните на прехода в България дадоха много доказателства за противоречиви решения на фундаментални въпроси на развитието на икономиката, за пропуснати възможности, погрешни подходи, политики и действия. Огромен брой стратегии на национално и браншово равнище не постигнаха очакваните резултати. Въпросът „защо нещата не се получават” заслужава сериозно внимание и оценка. Адресиран към предизвикателствата на реиндустриализацията и от позиции „нещата да се получат”, поуките могат да се синтезират както следва:

- Стратегическите виждания, визии и т.н. за развитие на индустрията са важни, но те следва да намерят убедителна конкретизация и яснота в дългосрочна Програма за реиндустриализация в България.
- Програмата ще има шанс да бъде успешна тогава, когато при нейното разработване, приемане от българския парламент и последователно изпълнение, са акумулирани знанията, опитът и отговорностите на всички участници в нея.
- Изпълнението на Програмата ще изисква значително по-висока активност на държавното управление както по отношение на осигуряване на възможните подкрепи на ЕС, така и относно нови „пробиви” на международните пазари.
- Индустриалният бизнес ще поеме и изпълни своите отговорности тогава, когато оцени наличието на доказателства за стабилност, сигурност и предвидимост на политики и инструментите в подкрепа на реиндустриализацията, синхронизирани с нейните цели и в хармония с неговите бизнес цели.
- Процесът на реиндустриализация определено ще срещне множество противодействащи фактори, в т.ч. вътрешни и външни за страната. Към него не бива да се подхожда прекалено оптимистично, или обратно – с висок негативизъм. Просто следва да се подходи отговорно и високопрофесионално. Много важно е политическата класа и държавното управление

ние да не се окажат задържащ, дори противодействащ фактор на реиндустриализацията на икономиката.

- При важното място на политики и инструменти на държавното управление в подкрепа на реиндустриализацията, съществен фактор за нейното успешно провеждане е дейността на администрацията. Става дума за утвърждаване на среда за работа на държавната администрация, в която да се изияват компетентности, професионализъм и доказателства за ползотворно партньорство с бизнеса.

Постигането на консенсус относно целите и критериите на дългосрочната Програма и процес на реиндустриализация следва да намери продължение в определяне на приоритетни подсектори и/или продуктови специализации, на основата на анализ и експертни оценки по адекватна методика.

Силно дискуссионен и в определена степен стои **открит** въпросът за вертикалните приоритети (респ. продуктови специализации) на Програмата за реиндустриализация.

От една страна, експертно действително могат да бъдат аргументирани такива приоритети на базата на настоящи конкурентни предимства, потенциал за утвърждаване и развитие на конкурентни предимства, привлекателност за инвеститори, принос към БВП и икономическия растеж. Това, макар с известни уговорки, е възможна задача.

Същинският проблем е, че политиките и мерките на държавното управление, насочвани преимуществено към приоритетни продуктови специализации, могат да водят до неравнопоставеност на стопанските субекти от индустрията. В този смисъл нашето разбиране за приоритетни продуктови специализации не се ограничава единствено до такива, които в момента генерират микроикономическа конкурентоспособност (и която може да бъде повишена). По-точно става дума включително и за нововъзникващи производства, както и за нови проекти с продуктова ориентация, съдържащи доказателства за конкурентоспособност и растеж. Тази гледна точка дава основание да се посочат два момента:

- индустриалните предприятия, вкл. новосъздадени такива, следва да могат да се възползват от правителствените политики и мерки чрез доказателства, които дават за потенциал за конкурентоспособно развитие;
- сред правителствените политики акцентът следва да се постави върху хоризонталните политики.

Допълнителен аргумент в тази посока е, че държавната подкрепа на процеса на реиндустриализация е предимно чрез нефинансови мерки. Същевременно тъкмо доказателствата за микроконкурентоспособност (реална и потенциална), за силни или засилващи се пазарни позиции и т.н. са в основата на възможно използване на финансов ресурс по европрограмите в периода 2014-2020 г.

5. За методическата схема при определяне на приоритети на Програмата за реиндустриализация на българската икономика

Методическата схема за избор на приоритетни производства, а по-точно на продуктови специализации за въвеждане в Програмата за реиндустриализация може да се основава на следните два принципа:

- използване на комбинация от икономически критерии (на национално и на фирмено ниво) и от социални критерии;
- насоченост както към определени продуктови специализации, притежаващи конкурентни предимства, така и към такива, притежаващи потенциал за създаване на конкурентни предимства.

Последователността от стъпки по избор на подходящи продуктови специализации за включване в обхвата на Програмата за реиндустриализация на националната икономика е представена на фигура 1.

Фигура 1. Методическа последователност на стъпките по избор на подходящи продуктови специализации

Представената последователност от стъпки на методическата схема поражда необходимост от допълнителни аргументи по всяка една от тях.

- Относно избора на базови показатели за оценка на състоянието на българската индустрия основно изискване е да бъдат спазвани следните принципи:
 - **реалност**, т.е. оценката да се основава на използване на показатели, които могат да бъдат реално измерени;
 - **същественост и значимост**, т.е. оценката да се основава на значими за икономиката и растежа признаци;

- **универсалност (сравнителна способност)**, т.е. оценката да се основава на признаци, които могат да бъдат установени за всеки подсектор и производство, а показателите да не зависят от типа на производството и големината на подсектора или фазата на неговото развитие.

Икономическите показатели за оценка на състоянието на българската индустрия са свързани с приноса на отделните подсектори или производства за икономиката на страната. Сред тях могат да бъдат открити показатели като:

- добавена стойност на производството по производствени фактори;
- относителен дял на инвестициите в машини и съоръжения в общия размер на инвестициите в реални активи;
- сравнителна производителност на труда;
- общи разходи за иновации;
- обща норма на печалба.

Социалните показатели са свързани с разделяне на социалните отговорности между бизнеса и държавата. Към основните от тях могат да се открият следните:

- отношение на сумата на социалните разходи и сумата на заплатения труд;
- отношение на служителите на непълнен работен ден към служителите на пълен работен ден;
- размер на заплатата, приравнена на производителността на труда.
- Изборът на допълващи показатели за оценка на състоянието на българската индустрия е насочен към установяване относителната важност на подсекторите/производства за страната.

По отношение на преработвателната индустрия такива показатели са:

- относителен дял в добавената стойност;
- относителен дял в стойността на производството;
- относителен дял в заетостта.

По отношение на индустрията като цяло показателите са:

- относителен дял в добавената стойност;
- относителен дял в заетостта.

По отношение на икономиката показателят е „относителен дял на инвестициите спрямо добавената стойност по производствени фактори”.

- Оценка на състоянието на българската индустрия за постигане на индустриален растеж

Предвид факта, че горните показатели изразяват текущото състояние на индустрията се налага да се изведат показатели за оценка на потенциала (респ. приноса) за индустриален растеж на българската икономика. За целта могат да се използват общоприети в световната литература показатели, основани на производствата функция и нейната първа производна:

- влияние на материалоемкостта за растежа;
- влияние на трудоемкостта за растежа;
- влияние на капиталоемкостта за растежа;
- влияние на наукоемкостта за растежа;

Оценката трябва да отчита факта, че е налице тясна функционална зависимост между отделните фактори (например: по-големият разход на труд е пре-

димно за сметка на по-ниска степен на използване на нови технологии или при ниска степен на научна подкрепа на бизнеса). Необходимо е да се проучи степента на заменяемост между отделните производствени фактори, с оглед установяване на ефекта от увеличаване или намаляване на използването на един или друг фактор.

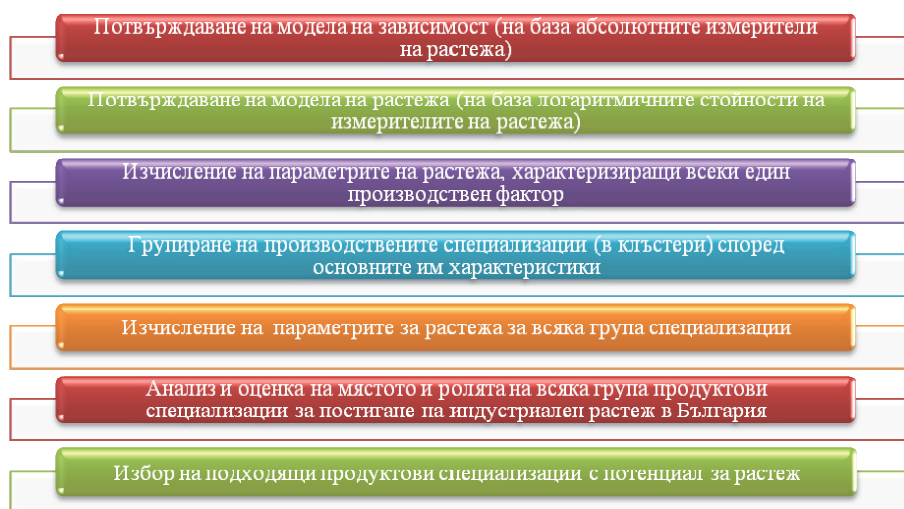
- Избор на мултикритериална оценка и ранжиране на индустриалните подсектори и производства

На този етап следва да се определи степента на важност на горните групи показатели или критерии. Мултикритериалната оценка следва да отчита влиянието на макроикономически фактори като: настоящата икономическа политика и нейната дългосрочност; типа на конкурентните предимства (респ. приноса за растежа на индустрията); потенциала за износ, чрез оценка на показателя дял на нетния износ на подсекторите и др.

- Оценка на наличието на вътрешно индустриални връзки и избор на подсектори и производства в обхвата на Програмата за реиндустриализация.

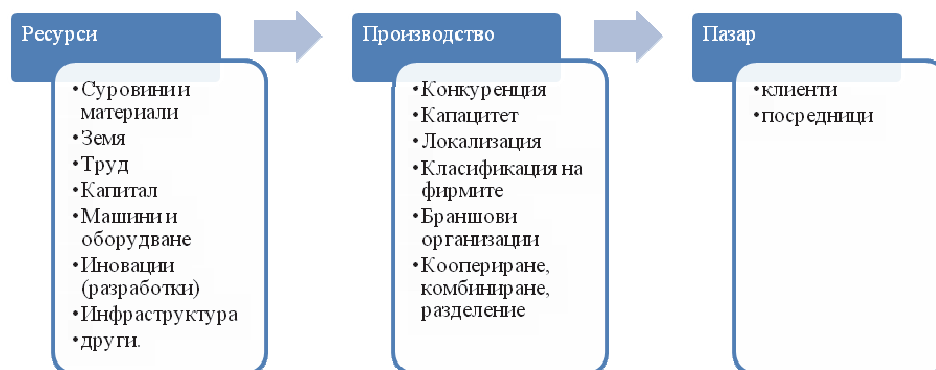
На този етап се открояват тези подсектори и производства, които могат да доведат до допълнителен мултипликативен ефект, поради участието им в една или друга индустриална верига.

Провеждането на анализа на показателите за растеж на производствата и продуктовете специализации може да се основава на логическата схема, представена на фигура 2.

Фигура 2. Методическа последователност на стъпките по анализ на показателите за растежа

В по-конкретен план продуктовете специализации следва да се подложат на анализ в следните направления (фигура 3).

Фигура 3. Методическа схема за анализ на приоритетни продуктови специализации

1. Ресурси (за всеки един тип ресурс):

- Наличност и осигуреност (вносен/национален);
- Качество на ресурса (вносен/национален);
- Локализация (териториално разпределение) на ресурса;
- Достъп до ресурса (вносен/национален);
- Договореност с доставчиците на ресурси (дългосрочни, краткосрочни, инцидентни, липсват);
- Институционална и програмна подкрепа по отношение на ресурсите (политики, програми, мерки).

2. Производство:

- Състояние на производството:
 - Количествени характеристики (производство, продажби, внос, износ);
 - Конкуренция (тип, интензивност);
 - Капацитет (производствени мощности);
 - Локализация (териториално разположение/концентрация);
 - Брой и класификация на фирмите (по големина и собственост);
 - Вид продукти (крайно потребление; междинни продукти; ишлеме).
- Браншови организации.
- Коопериране, комбиниране, разделение (кълъстери, бизнес мрежи и др.).
- Институционална и програмна подкрепа по отношение на производството (политики, програми, мерки – опит от миналия програмен период 2007-2013 г. и заложен за нов програмен период 2014-2020 г.).
- Административни мерки (сертификационни, лицензионни, регистрационни и други режими).

3. Пазар (за всеки един тип пазар):

- Наличност и осигуреност (външен ЕС/ външен – 3ти страни/вътрешен).
- Локализация на пазара (териториално разпределение).
- Достъп до пазара ((външен ЕС/ външен – трети страни/вътрешен).

- Договореност с посредници/дистрибутори на продукти (дългосрочни, краткосрочни, инцидентни, липсват).
- Договореност с клиенти (дългосрочни, краткосрочни, инцидентни, липсват).
- Институционална и програмна подкрепа по отношение на продуктите (политики, програми, мерки).
- Административни мерки (митнически, данъчни, сертификационни, лицензионни, регистрационни и други режими).

Оценките могат да бъдат извършени по матрица и скала, представени в таблица 1.

Таблица 1: Матрица на анализ на привлекателните продуктови производства

	Оценка на влиянието*	Оценка на вероятността за използване**
Ресурси (за всеки един тип ресурс):		
Материални ресурси		
<i>Наличност и осигуреност</i>		
<i>Качество на ресурса</i>		
<i>Локализация (териториално разпределение) на ресурса</i>		
<i>Достъп до ресурса</i>		
<i>Договореност с доставчиците на ресурси</i>		
<i>Институционална и програмна подкрепа по отношение на ресурсите</i>		
Трудови ресурси		
<i>Наличност и осигуреност</i>		
<i>Качество на ресурса</i>		
<i>Локализация (териториално разпределение) на ресурса</i>		
<i>Достъп до ресурса</i>		
<i>Договореност с доставчиците на ресурси</i>		
<i>Институционална и програмна подкрепа по отношение на ресурсите</i>		
Финансови ресурси		
<i>Наличност и осигуреност</i>		
<i>Качество на ресурса</i>		
<i>Локализация (териториално разпределение) на ресурса</i>		
<i>Достъп до ресурса</i>		
<i>Договореност с доставчиците на ресурси</i>		
<i>Институционална и програмна подкрепа по отношение на ресурсите</i>		

	Оценка на влиянието*	Оценка на вероятността за използване**
Инвестиционни ресурси		
<i>Наличност и осигуреност</i>		
<i>Качество на ресурса</i>		
<i>Локализация (териториално разпределение) на ресурса</i>		
<i>Достъп до ресурса</i>		
<i>Договореност с доставчиците на ресурси</i>		
<i>Институционална и програмна подкрепа по отношение на ресурсите</i>		
Иновационни ресурси		
<i>Наличност и осигуреност</i>		
<i>Качество на ресурса</i>		
<i>Локализация (териториално разпределение) на ресурса</i>		
<i>Достъп до ресурса</i>		
<i>Договореност с доставчиците на ресурси</i>		
<i>Институционална и програмна подкрепа по отношение на ресурсите</i>		
Инфраструктура		
<i>Наличност и осигуреност</i>		
<i>Качество на ресурса</i>		
<i>Локализация (териториално разпределение) на ресурса</i>		
<i>Достъп до ресурса</i>		
<i>Договореност с доставчиците на ресурси</i>		
<i>Институционална и програмна подкрепа по отношение на ресурсите</i>		
Производство:		
Състояние на производството		
<i>Количествени характеристики</i>		
<i>Конкуренция</i>		
<i>Капацитет</i>		
<i>Локализация</i>		
<i>Брой и класификация на фирмите</i>		
<i>Вид продукти</i>		
Браншови организации		
Коопериране, комбиниране, разделение		
Институционална и програмна подкрепа		
Административни мерки		

	Оценка на влиянието*	Оценка на вероятността за използване**
Пазар (за всеки един тип пазар):		
Клиенти		
<i>Наличност и осигуреност</i>		
<i>Локализация на пазара</i>		
<i>Достъп до пазара</i>		
<i>Договореност с клиенти</i>		
Посредници		
<i>Наличност и осигуреност</i>		
<i>Локализация на пазара</i>		
<i>Достъп до пазара</i>		
<i>Договореност с посредници/дистрибутори</i>		
Институционална и програмна подкрепа		
Административни мерки		

Легенда:

*Скала за оценка на влиянието:

**Скала за оценка на вероятността за използване
(при отчитане на всички видове риск):

Силно положително влияние	(1)	Много висока вероятност (над 80,00 %)	(1)
Умерено положително влияние	(2)	Умерено висока вероятност (60,00 – 79,99 %)	(2)
Без влияние/неутрално	(3)	Средна вероятност (40,00 – 59,99 %)	(3)
Умерено отрицателно влияние	(4)	Умерено ниска вероятност (20,00 – 39,99 %)	(4)
Силно отрицателно влияние	(5)	Много ниска вероятност (под 20,00 %)	(5)

**6. За политиките и инструментите на държавното управление
в подкрепа на процеса на реиндустриализация**

Задължително условие към политиките и инструментите на държавното управление, произтичащо от пълноправното членство на страната в ЕС, е те да бъдат съобразени с *европейското законодателство* (acquis communautaire), което обективно ограничава тяхното поле на действие.

ЕС лимитира възможностите на националните правителства да използват някои от инструментите за индустриална политика, прилагани успешно в миналото от редица страни за осъществяване на реиндустриализация и икономическо догонване. Същевременно членството в ЕС осигурява финансова подкрепа чрез структурните фондове, насърчава либерализацията на търговията, притока на преки чуждестранни инвестиции, подобряването на правната и институционална рамка. Българските региони имат БВП на глава от населението по паритет на покупателната способност по-малък от 75 % от средния за ЕС-28, което позволява предприятията на територията на страната да имат право

да получават регионална държавна помощ. Това дава възможност финансовите средства, предоставяни от Структурните фондове на ЕС, да бъдат подчинени на целите на реиндустриализацията и да се превърнат в неин важен инструмент.

Фигура 4 илюстрира възможни инструменти, които България може да използва, без да нарушава правилата на СТО и ЕС при изготвянето на Програмата за реиндустриализация. Въпреки че в годините на прехода липсват опити за провеждане на цялостна индустриална стратегия, голяма част от необходимия институционален апарат е създаден (ББР, НИФ, ИАНМСП и т.н.) и функционира. Проблемът е, че отделните мерки и инициативи са силно фрагментирани и неkoordinирани, липсва стратегическа визия, което в крайна сметка ги прави крайно неефективни. За постигане чрез реиндустриализацията на технологично и продуктово реструктуриране на икономиката е необходим **системен подход**, който да обедини и съгласува усилията в областта на администрирането и насочването на средствата, предоставяни от европейските фондове, политиката в областта на привличане на преки чуждестранни инвестиции, научно-техническата и иновационна политика, политиката по формиране на човешки капитал.

Фигура 4. Възможни инструменти в подкрепа на реиндустриализацията

- Натрупаният опит от провеждането на ОП „Конкурентоспособност”, предоставяща безвъзмездни грантове директно на българските предприятия, дава възможност да се изведат някои поуки, а през програмния период 2014-2020 г. програмата, която ще я замени – ОП „Иновации и конкурентоспособност”, да се превърне в ключов лост за осъществяване на целите на реиндустриализацията. Това преди всичко изисква фокусиране на помощта в приоритетите на Програмата (без да се изключват

останалите сектори) и преимуществено одобряване на иновативни проекти, носещи висока добавена стойност с относително най-висок „ефект на преливане“ върху други икономически дейности.

Основен фактор, който затруднява усвояването на средствата, е процесът на подбор на проектите, който е сложен, дълъг, липсва му достатъчно прозрачност, и дава превес на проекти, които съответстват на административните критерии на процедурата, независимо от качествата им и иновативния им потенциал. Необходимо е методиката за оценка да бъде ясна, обективна и прозрачна, за да може предприятията предварително да изчисляват своя резултат и на тази база да преценяват, дали да кандидатства за европари, осъществявайки дългосрочно планиране.

Заслужава внимание възможността за въвеждане на практика, при която проектопредложенията да се подават първоначално само като съдържание на проекта, а впоследствие да се изискват останалите документи само на одобрените кандидати. По този начин ще бъдат облекчени както сложните процедури за бенефициентите, така и самият процес на оценяване, който съществено ще се ускори, а освен това ще бъде прекратена наложилата се порочна практика да се отхвърлят иначе добри проекти за дребни технически пропуски.

- Друг важен инструмент на Програмата за реиндустриализация, който трябва да се използва по-активно, е **Българската банка за развитие (ББР)**, чрез която държавата може да увеличи подкрепата за перспективни производства и проекти, които търговските банки по една или друга причина не кредитират.

Проблемът е, че ББР участва в дейности по откриване на условия за нови производства твърде малко. Нейните ресурси са насочени предимно към конвенционални проекти или финансиране на МСП. ББР трябва да действа в по-голяма степен като истинска банка за развитие, вместо като търговска банка. Това предполага тя да стане много по-дейна в изследването на възможности за инвестиции в нови икономически дейности, да има по-голям стремеж за включване в най-ранните етапи от развитието на дадено производство и в инвестиционни проекти „на зелено“, поемайки по-голям риск. Наложително е и изграждането на клонова мрежа на банката в страната, за да бъде по-близо до своите кредитополучатели.

- Необходимо е да бъде повишен финансовият и административен капацитет и на Изпълнителната агенция за насърчаване на малките и средни предприятия (ИАНМСП), както и на **Българската агенция за експортно застраховане (БАЕЗ)**, за да подпомагат по-ефективно експортно ориентирания растеж на българските малки и средни предприятия. Във връзка с това, важна част от Програмата е необходимостта от частично **географско преориентиране** по отношение на износа и произхода на ПЧИ, както в рамките на ЕС (към по-динамични и конкурентоспособни партньори в т. ч. новите страни членки), така и извън ЕС (Западните Балкани, Турция, Китай, Далечния Изток, Евразийския съюз).

- Предвид недостатъчните местни източници за технологична модернизация, в средносрочна перспектива следва да се активизира привличането на ПЧИ като основен инструмент за осъществяване на целите на Програмата за реиндустриализация. В тази връзка заслужават внимание възможности като:
 - В съответствие с целите на Програмата, политиката по отношение на ПЧИ да залага на **селективен характер**, т.е. да насочва инвестициите преимуществено към приоритетите на Програмата, в т.ч. експортно ориентирани технологично интензивни инвеститорски проекти „на зелено”, носещи висока добавена стойност и с голям потенциал за създаване на положителни външни ефекти на технологична дифузия, както и заетост.
 - По-интензивно да се използват фискални и финансови стимули за нови инвестиции и реинвестиране на печалбата, което да става на системна основа, като главната цел е подкрепа на трансфера на ресурси от стагниращи и неперспективни производства към динамично развиващи се и с потенциал да стимулират икономическия растеж.
 - Привличането на качествени ПЧИ да се основава на **стратегическо насочване** чрез маркетингови и промоционални дейности за приоритетни производства, пазари и компании. Освен преодоляване на информационните асиметрии относно потенциала за развитие на индустрията чрез **целенасочена промоционална кампания**, политиката по привличане на ПЧИ трябва да бъде насочена към координиране на предлаганите немобилни местни активи за посрещане на специфични нужди на желаните стратегически инвеститори. Важно значение тук има ефективното функциониране на **Българската агенция за инвестиции** и увеличаването на нейните правомощия отвъд информационната и маркетингова дейност, за да може да има възможност за пряко договаряне на стимули за значими инвестиции и да бъде по-конкурентна в борбата за тяхното привличане.
 - Необходима е по-голяма активност при преодоляване на слабостите на **бизнес средата**: премахване на ненужните регулации, подобряване на административното обслужване, ускоряване на решаването на съдебни спорове и повишаване на правната защита на собствеността и т.н., което в крайна сметка ще намали транзакционните разходи на бизнеса (в т.ч. и местния). Тези разходи влияят съществено на конкурентната позиция на страната-реципиент на ПЧИ в съвременните условия, когато повечето страни предлагат благоприятни данъчни режими и относително подобни финансови стимули.
 - Поради амортизираната инфраструктура е необходимо ускореното изграждане на **индустриални зони** в близост до регионалните български центрове. Насърчаването на индустриални зони, в които ПЧИ са обвързани с местните малки и средни предприятия, може да има клю-

чово въздействие за индустриалното развитие и заетостта в страната, както и за намаляване на регионалните различия.

- Наложително е обвързване на политиката по привличане на ПЧИ с **кълстерната политика**. Водеща тяхна обща цел трябва да бъде създаването на условия за установяване на по-интензивни и устойчиви хоризонтални и вертикални производствени връзки между чуждестранните поделения на ТНК и местните предприятия. Наличието на местни вериги на стойността и кълстери е важен фактор в избора на локация за чуждестранните инвестиционни проекти и БАИ трябва да представя нововъзникващите местни кълстери при таргетиране на целевите инвеститори. От друга страна, „липсващите връзки” в някои кълстери, могат да бъдат запълнени именно с умения или технологии, притежавани от чуждестранни компании.
- Необходимо е да се осигури системно предлагане на **слединвестиционно обслужване на инвеститорите** (проучванията показват, че между 40 и 70 % от годишните потоци от ПЧИ се състоят от реинвестирана печалба и разширяване на съществуващи инвестиции). Това е важно направление на политиката към ПЧИ за запазване на реализираните инвестиционни проекти в страната и дава възможност да се оцени и повлияе на процеса на вземане на решения за последващи инвестиции, които биха могли да се фокусират върху други дейности и такива с по-висока добавена стойност. В допълнение, взаимоотношенията с инвеститорите позволяват да се получи представа относно техните възприятия за инвестиционния климат и съответно да бъдат приложени своевременни корекции на политиката. Накрая, активното слединвестиционно обслужване е ефективен начин да се стимулират по-интензивни прави и обратни връзки между ПЧИ и местната икономика.
- В развитите държави индустриалната политика на практика съвпада с **научно-техническата и иновационна политика**, която се счита за най-мощния съвременен генератор на конкурентоспособност.
 - Допълнителни мерки за ефективното функциониране на **Националния иновационен фонд (НИФ)** могат да бъдат насочени към: нарастване на разполагаемия бюджет на фонда; увеличаване на дела на безвъзмездното финансиране (особено за МСП, за които е трудно да изпълнят условието за съфинансиране на проектите); увеличаване на прозрачността на процеса на избиране на проекти за финансиране; намаляване на административните разходи за бенефициентите при финансиране от НИФ чрез опростяване на процеса на подаването на заявления; по-активно популяризиране на дейността на фонда чрез провеждане на разяснителни кампании из страната; подобряване на административния капацитет на служителите за управление на фонда и т.н.
 - При ниските стойности на инвестициите на бизнеса в НИРД като процент от БВП и голямото изоставане от целевите стойности, заложен в „Европа 2020”, освен финансовите стимули е необходимо да бъдат

въведени и данъчни облекчения за насърчаване на фирмената иновационна дейност, каквато е успешната практика в редица европейски страни. В Закона за иновациите могат да бъдат включени мерки като: намаляване на счетоводния финансов резултат с размера на разходите за иновации, направени в предприятието или възложени на друго предприятие, научноизследователски институт или висше училище; създаване на „статут на иновативно предприятие”, който се предоставя при изпълнение на предварително определени условия и на чиято основа предприятията получават право на пакет от данъчни и други облекчения и по-улеснен достъп до структурно финансиране; данъчни ваканции за научни работници, изследователи и висококвалифицирани кадри, които се върнат в България за професионална реализация, и др.

- Възстановяване на връзката между научните институти, университетите и бизнеса чрез насърчаване на публично-частните партньорства (ПЧП), като се постави условие за отпускане на публично финансиране за НИРД – както за разпределяното на конкурсен принцип, така и за институционалното финансиране – наличието на съвместен екип с участие на бизнеса.
- Утвърждаване на нови форми и институции, свързващи бизнеса с научните среди, като: клъстери, високотехнологични бизнес инкубатори, посреднически структури за трансфер на технологии, научни, технологични и иновационни центрове. С цел да се подобри националната иновационна система на България, в новата оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност” през програмния период 2014-2020 г. може да се въведе следният набор от нови инструменти:
 - бизнес инкубатори, които включват инвестиционни фондове за ранно финансиране;
 - лаборатории за доказване на концепции, които подкрепят разработването на прототипи и пилотирането на иновативни продукти;
 - лаборатории за мобилни приложения, които предоставят необходимата инфраструктура за разработка на мобилни приложения;
 - мрежа от центрове за технологичен трансфер с офис извън територията на съответния университет или научен институт, които предоставят специализирани услуги за комерсиализация на научните изследвания;
 - иновационни ваучери за МСП, които насърчават поведенчески промени към иновации в МСП от традиционните сектори.
- Развитието на **човешкия капитал** в индустрията е ключов фактор за успех в реиндустриализацията. Същевременно обобщената оценка за състоянието на човешките ресурси в индустрията не е задоволителна. Налице е общ проблем, свързан с недостиг на компетентности във всички категории персонал в индустриалните предприятия. Налице са и тревожни структурни несъответствия между потребностите от квалифицирани висши технически кадри и реално дипломираните такива, както значителен

недостиг на квалифицирани работници, труден за преодоляване при нарушената връзка между „подготовка в професионални техникуми – реализация в адекватни на подготовката индустриални предприятия”. Дисбалансите в образователната система трудно могат да бъдат компенсирани в индустриалните предприятия, където проблематиката на управлението на човешките ресурси значително изостава от съвременните научни изисквания. Подкрепата на държавата в направлението „развитие на човешките ресурси” има различни измерения:

- Необходими мерки на образователната политика:
 - въвеждане на програми за финансиране на бакалавърски и магистърски специалности в съответствие с приоритетите на Програмата за реиндустриализация и предоставяне на възможности на университетите да се конкурират за получаване на средствата чрез качеството на учебните им програми и качеството на предлаганото обучение;
 - подкрепа на висшето техническо (инженерно) образование в усилията му за подготовка на специалисти в определените приоритетни направления, в т.ч. модернизиране на материално-техническата база, осигуряване на съвременни програми и методи на обучение, както и по-високи стипендии за студентите, приети в тези направления;
 - възраждане на професионалните техникуми, специализирани за подготовка на кадри за приоритетните производства.
- Въвеждане на редица финансови стимули като: работодателите да внасят в държавния бюджет отчисления от работните заплати, които биха могли да си възстановят, ако инвестират в обучението на служителите си (каквато е практиката в Унгария); предоставяне на данъчни стимули за обучение на ниво фирма или частична компенсация на разходите за обучението.
- Разработване на проактивна **миграционна политика** с мерки за:
 - привличане на лица с българско самосъзнание и такава със славянски произход, тъй като подобните им етнически и културни характеристики са предпоставка за по-бързото и безконфликтно интегриране в българското общество.
 - насърчаване завръщането на българските емигранти, както и създаването на диаспорна мрежа, чрез която да се активизира участието на българите зад граница в стопанския живот на страната.
- Процесът на реиндустриализация изисква и институционална промяна за неговото успешно осъществяване – примерно създаване на **Национален съвет по конкурентоспособност** с ясен правен мандат, председателстван от висш представител на правителството, който да притежава по-високи правомощия от отделните министри. Съветът ще може да координира изработването на политиките в отделните сектори, ще наблюдава и оценява ефективността на отделните интервенции, както и работата на институциите и на участниците в системата. В Националния съвет трябва да бъде гарантирано активното участие на всички заинтересовани

страни. Към него би могъл да се създаде Консултативен съвет, съставен от изявени представители на академичните среди, неправителствените организации и бизнес лидери. По този начин ще се осигури необходимата приемственост на политиките и обратна връзка със заинтересованите групи. Освен координиращата роля на отделните политики в рамките на Програмата за реиндустриализация, Националният съвет по конкурентоспособност има задача да осигурява консолидация на обществените усилия и мобилизация на интелектуалния и духовен потенциал на нацията.

ОБОБЩЕНИЕ

- При обективната необходимост в Програмата за реиндустриализация да бъдат съчетани „**хоризонтални**” и „**вертикални**” политики на държавното управление, превес или акцент следва да бъде даден на хоризонталните политики. Това не само произтича от европейските (на ЕС) изисквания, а се аргументира чрез ключови фактори на модернизирването на българската индустрия (образователна политика към всички степени на образование, насочена към осигуряване на подготовка на кадри, носители на човешки капитал и трайно конкурентно предимство на предприятията; иновационна и инвестиционна политики, основани на научни и приложни изследвания, от една страна, и улеснен технологичен трансфер, от друга; инфраструктурна и регионална политика и др.).
- Действеността, резултатността на хоризонталните политики на държавното управление в подкрепа на процеса на реиндустриализация предполагат както определени законодателни промени, така и промени в дейността на оторизираните държавни органи и институции.
- Вертикалните политики на държавното управление, без да се подценява тяхната важност за процеса на реиндустриализация, съдържат и рискове, породени от възможен корупционен потенциал в тях. Продуктовата ориентация на Програма за реиндустриализация и въвеждането в нея на достатъчно убедителни и измерими критерии за приоритетни продуктови специализации намаляват, но не отстраняват изцяло рисковете по отношение подкрепа чрез вертикални политики и инструменти. Независимо че не става дума за държавни помощи или субсидии на определени производства, а преди всичко за целево използване на финансовия ресурс по евро програмите в периода 2014-2020 г., рисковете са преодолими чрез осигуряване на публичност и прозрачност на процедурите.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ерхард, Л., 1993. Благоденствие за всички. С.: УИ „Стопанство“.
2. Изследователски проект на тема „Лидерство и индустриален растеж в България“, финансиран от фонд НИД на УНСС, No НИ 1-5/2013.
3. Колектив, Влияние на икономическата криза върху конкурентоспособността на експортно ориентирани индустриални фирми, С.: ИК – УНСС, 2012, Изследователски проект на тема „Влияние на икономическата криза върху конкурентоспособността на експортно ориентирани индустриални фирми“, финансиран от фонд НИД на УНСС, No НИД 21.03. – 1/2010
4. Lall, S., 1994. Industrial Policy: The Role of Government in Promoting Industrial and Technological Development. – UNSTAD Review.
5. Lin, J., Ha-Joon Chang, 2009. Should Industrial Policy in Developing Countries Conform?
6. Shafaeddin, M., 1998. How the Development Countries Industrialize? The History of Trade and Industrial Policy: The Cases of Great Britain and the USA. Discussion Paper, UNI-STAD/OSG/DP/139.
7. Weiss, J., 2011. Industrial Policy in the Twenty-First Century: Challenges for the Future. UNI-WIDER.
8. Проект „Възраждане на индустрията в България“, КНСС, 2014.

**ПРОЦЕСЪТ НА РЕИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ – СТРАТЕГИЧЕСКО
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ПРЕД НАЦИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА****Резюме**

В годините на прехода в страната се формира и задълбочи трайна тенденция към деиндустриализация на националната икономика. През последната година (респ. 2014), с началото на новия програмен период на ЕС, макар плахо у нас се изведе стратегическата проблематика за реиндустриализация на икономиката. Политическите, икономическите и социалните реалности извеждат необходимост от нови приоритети в икономиката и особено такива, осигуряващи ускорено индустриално развитие на страната.

Доколко успешен може да бъде процесът на реиндустриализация в България, е трудно да се прогнозира. Безспорно е, че реиндустриализацията е изключително сложно предизвикателство със стратегически характер. Много и сложни са влияещите фактори, в т.ч. както вътрешни така и външни, а част от тях са неуправляеми.

Настоящата студия поставя горните и редица други ключови въпроси на реиндустриализацията на националната икономика. Основен акцент в нея е научната аргументация на дългосрочна Програма за реиндустриализация и произтичащ от нея процес на осъществяване. В студията са разработени следните ключови въпроса: 1.) аргументиране на реиндустриализацията на националната икономика като дългосрочен процес на модернизиране на българската индустрия; 2.) извеждане на основни опорни точки на концептуалната рамка на Програма за реиндустриализация на националната икономика; 3.) идентифициране на механизми за определяне на приоритети на Програмата за реиндустриализация на националната икономика; и 4.) аргументиране на политики и механизми, насочени към усъвършенстване на управлението и функционирането на индустриалните стопански субекти с оглед на повишаване на тяхната микроикономическата конкурентоспособност.

Ключови думи: реиндустриализация, индустриална политика, индустриален растеж, микроикономическа конкурентоспособност.

JEL: L52, O14, O25.

THE REINDUSTRIALIZATION PROCESS – A STRATEGIC CHALLENGE FOR THE BULGARIAN ECONOMY

Abstract:

A lasting trend towards de-industrialization of the national economy has been formed and deepens in the years of transition in Bulgaria. Some timidly thoughts about strategic issues for reindustrialisation of the national economy have been starting in the last year (resp. 2014) with the beginning of the new programming period of the EU. Political, economic and social realities necessitate new priorities in the economy, especially those that provide accelerated industrial development of Bulgaria.

How successful could be such reindustrialisation process in Bulgaria is difficult to be predicted. But it is undisputed that reindustrialisation is extremely complex challenge for the national economy. It is because there are many and complex factors influencing growth, including the internal as well as external ones. And, some of them are unmanageable by their nature.

This working paper puts a number of other key issues of reindustrialisation of the national economy. The main accent within the paper is scientific justification for and the resulting progress of the long-term program of reindustrialisation. Thus, the study developed the following key questions: 1.) justify reindustrialisation of the national economy as a long-term process of modernization of the Bulgarian industry; 2) withdrawal some basic aspects of the framework of the Program for reindustrialisation of the national economy; 3) identify mechanisms for determining the priorities of the Programme for reindustrialisation of the national economy; and 4) justification of policies and mechanisms aimed at improving the management of industrial businesses with a view to improving their microeconomic competitiveness.

Key words: reindustrialization, industrial policy, industrial growth, microeconomic competitiveness.

JEL: L52, O14, O25.